

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.2.24

Оксана Пономаренко

Національна академія внутрішніх справ, Україна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК

Oksana Ponomarenko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9778-8305>

Academy of Internal Affairs, Ukraine

HISTORICAL ASPECTS OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR A THREAT OR VIOLENCE AGAINST OFFICIALS OR CITIZENS THAT PERFORM A PUBLIC DUTY

The article deals with the general tendencies of the formation and development of criminal responsibility for a threat or violence against officials or citizens that perform a public duty. It was proved that criminal liability for such socially dangerous acts was initially covered by responsibility for other related crimes and only with time in the process of development of criminal legislation did the specified rule be determined separately and normatively fixed. The criminal legal protection of their activities at different periods of the development of law depended on various factors: the priority of protection of public servants, the specifics of the method of committing a crime in relation to the specified circle of people, etc. The theoretical and legal aspects of the consolidation of such liability in the legislation that acted on the lands of modern Ukraine and their own approaches to the periodization of the development of criminal liability for a threat or violence against officials or citizens that perform a public duty were considered.

Keywords: criminal responsibility, threat, violence against an official, violence against a citizen, public duty, Russian Truth, Lithuanian Statute, Code of Criminal and Corrective Penalties 1845, Criminal Code 1903, Criminal Code of USSR 1922, 1927, 1960, Criminal Code of Ukraine 2001.

Вступ. Необхідною передумовою для ґрунтовного розкриття суті будь-якого явища є дослідження його історичного розвитку, врахування соціальних умов в яких воно виникло, суспільно-політичний та економічний лад в якому розвивалося, а також ідеологічні стереотипи, що були притаманні суспільству на момент створення чи реалізації норми права. Для об'єктивного дослідження історичного розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок необхідно враховувати основоположні чинники при створенні чи реалізації досліджуваної кримінально-правової норми.

Деякі аспекти кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок були предметом досліджень таких вчених-криміналістів як П. П. Андрушко, С. В. Владимиренко, Д. В. Головін, І. І. Давидович, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та ін. Однак, питання генезису кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок не дістало належного висвітлення.

Тому, *метою статті* є дослідження історичних аспектів становлення та розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети, враховуючи предмет дослідження проаналізуємо історичні аспекти становлення та розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок через призму розвитку держави та права на землях України.

Процес становлення та розвитку кримінально-правової охорони за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок у національному законодавстві, починається за часів Київської Русі, з Руської Правди. В зазначеному збірнику вперше було закріплено на законодавчому рівні відповідальність за посягання на представників органів влади¹. На думку О. М. Красикова, Руська Правда створила кримінально-правову норму, що забезпечувала безпеку життя, здоров'я та діяльності уповноважених княжою владою осіб².

В різні періоди розвитку української держави, то збільшувалася, то зменшувалася кількість діянь в яких погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок визнавалося карним суспільно небезпечним діянням.

Із середини XIV ст. українські землі входили в склад Великого Князівства Литовського, в якому були створені та діяли Литовські статuti 1529, 1566, 1588 р³. Так, перший статут Великого князівства Литовського 1529 р., що на той час був основним кодексом права Великого князівства Литовського, запровадив відповідальність за насильство щодо осіб, які виконували службові повноваження⁴.

Другий статут Великого князівства Литовського 1566 р. поділив державу на повіти (адміністративно-територіальна одиниця, район) та запровадив сейми до складу яких входили шляхтичі (привілейоване населення Великого князівства Литовського)⁵. Такі новели розширили коло осіб, які належать до представників влади (службових осіб), що привело до правового захисту діяльності щодо більшого кола осіб.

Третій статут Великого князівства Литовського 1588 р. розширив повноваження шляхтичів та повністю закріпив простих селян. Третій статут Великого князівства Литовського запровадив більш жорсткі види покарання за неправомірні дії по відношенню до шляхтичів з боку простих селян. Такі неправомірні дії каралися як сплатою великої кількості грошових коштів, так і відрізанням певних частин тіла чи смертною казню⁶.

Можна стверджувати, що перший та другий статuti Великого князівства Литовського запроваджували кримінально-правову охорону діяльності представників влади (службових осіб), а третій статут посилив відповідальність за протиправні дії по відношенню до них. В період дії третього Литовського статуту під злочином стали розуміти шкоду або злочинство замість «обіди», заподіяне власнику чи громаді. Кримінально-правові норми були поділені на шість видів та склали єдину систему злочинів, серед яких були злочини проти порядку управління.

Литовські статuti стали джерелом російського «Соборного уложення», яке було прийнято 1649 р. та діяло на території Московської держави. Соборне уложення не передбачало незаконних дій по відношенню до представників влади (службових осіб), а лише закріплювала відповідальність за погрози чи незаконні дії по відношенню до государя та членів його сім'ї. Період дії Соборного уложення характеризується відсутністю правової охорони діяльності представників влади (службових осіб), окрім керівника держави.

З часу прийняття козацькою Україною протекторату московського царя (1654 р.), на її території почали діяти деякі законодавчі акти Московської держави. У цей період кримінальне законодавство здебільшого було закріплено в положеннях нормативно-правового акту «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р⁷. Що стосується злочинів проти авторитету органів державної влади,

¹ Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник у 2 томах (1997). Київ: Вид-во «Ін Юре», Т. I, 40-82.

² Кузнецов, В.В., Савченко, А.В. (2011). *Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів*: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 10.

³ Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник у 2 томах (1997). Київ: Вид-во «Ін Юре», Т. I, 112-144.

⁴ Статuti Великого князівства Литовського: у 3-х томах (2003). Одеса: Юридична література, Т. I, 4.

⁵ Статuti Великого князівства Литовського: у 3-х томах (2003). Одеса: Юридична література, Т. II, 35.

⁶ Статuti Великого князівства Литовського: у 3-х томах (2004). Одеса: Юридична література, Т. III, 76.

⁷ Яковлів, А. (1949). *Український кодекс 1743 року «Права, по которм судится малоросійській народ»: його історія джерела та систематичний виклад змісту*. Мюнхен: Заграва.

зокрема за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, то права охорона за даним нормативно-правовим актом охоплювала лише їх життя та здоров'я. В законі «Права, за якими судиться малоросійський народ» були закріплені злочини, що посягають на життя та здоров'я суддів та урядовців, поліцейських та ін.

Аналогічні діяння були криміналізованими і в Уложенні про покарання уголовні та виправні 1845 р. Так, у розділі IV «Злочини та проступки проти порядку управління» зазначеного історичного нормативно-правового акту вмішувалися такі злочини як, непокора та ненасильницький супротив діючій владі, перешкоджання законній діяльності влади. Уложення про покарання уголовні та виправні виділяло поняття «злочин» та «проступок». Чіткого розділу не було, основні відмінності між ними полягали в об'єкті посягання. Під злочином розуміли будь-яке порушення закону, яке посягало на недоторкані права верховної влади та встановлених нею інших видів влади, а також на права чи безпеку суспільства або особи. Під проступком розуміли порушення правил, прописаних для охорони визначених законом прав або суспільної та особистої безпеки¹.

В 1903 р. було створено Уголовне уложення, яке певним чином змінило кримінально-правову охорону діяльності представників влади (службових осіб), в сфері управління. Так, владними визнавалися не лише державні органи, а й громадські та приватні органи, що здійснюють владні повноваження. Представники таких органів користувалися правами державних органів влади та охоронялися на рівні з ними. В Уголовному уложенні 1903 р. були закріплені такі злочинні посягання, як непокора та ненасильницький супротив діючій владі, супротив чи перешкоджання законній діяльності представнику влади. Необхідно зазначити, що такі дії каралися такими покараннями як засилання та тримання під вартою в фортеці².

Для вітчизняного кримінального права період діяльності ЦР УНР майже не приніс зміни. На території УНР діяло Уголовне уложення 1903 р. Тож, непокора та ненасильницький супротив діючій владі, супротив чи перешкоджання законній діяльності представнику влади каралися такими покараннями як тримання у в'язниці строком до 3-х років. Крім того, на території української держави діяла постанова Тимчасового уряду Росії від 02.08.1917 р. «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 р.». Відповідно до положень зазначеної постанови військовий міністр за погодженням з міністром внутрішніх справ без судового розгляду міг відправити до в'язниці на невизначений строк осіб, які на його думку протидіяли владі держави. Таке положення було кроком назад на шляху до створення правової держави. Необхідно зазначити, що за часів ЦР УНР було скасовано смертну кару.

За часів гетьмана П. Скоропадського було прийнято Закони «Про тимчасовий державний устрій України» 1918 р., який закріплював положення, що влада управління належить Гетьману України. У вказаному документі було виділено вид злочинів проти держави та охорони громадського порядку і громадського спокою. До таких злочинів належали протиправні діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади; посягання на життя державного діяча. Покарання за вказані злочини були дуже жорстокими: смертна кара, ув'язнення, конфіскація майна тощо.

З метою забезпечення безпеки представників влади (службових осіб), а також забезпечення державного порядку було ухвалено Постанову «Про деякі тимчасові заходи щодо охорони державного порядку і громадського спокою» від 26 липня 1918 р. та Закон «Про військову підсудність» від 30 травня 1918 р. Зазначені документи передбачали кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності влади, здійснення опору владі, повстання проти вади, напад на урядових осіб при виконанні або з приводу виконання ними своїх службових обов'язків. Прийнятий 02 жовтня 1918 р. Закон «Про доповнення постанови про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку та громадського спокою» посилював відповідальність осіб за вчинення вищезазначених злочинів, що призвело до чисельних страт та ув'язнень осіб³.

¹ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (1845). Санкт-Петербург: Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии.

² Новое уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. (1903). Санкт-Петербург: Изд. В. П. Анисимова.

³ Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник: у 2 томах (1997). Київ: Вид-во «Ін Юре», Т. 1., 476.

З приходом на українські землі радянської влади було змінено структуру влади. Відповідно до положень Конституції УСРР 1919 р. органами влади в УСРР були Всеукраїнський з'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад, Рада Народніх Комісарів, а також Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів (міські та сільські)¹.

Кримінально-правовий захист діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок УСРР виразилася в розділі «Злочини проти порядку управління» КК УСРР 1922 р. Так, відповідно до ст. 74 КК УСРР злочином проти порядку управління визнається діяння, направлене на порушення правильного функціонування органів управління чи народного господарства, пов'язане з опором чи невиконанням законів радянської влади, перешкодження діяльності її органів та інші дії, що посягають на авторитет влади². Проте зазначена стаття не мала санкції, а несла лише інформаційний характер (гіпотеза).

Стаття 86 КК УСРР передбачала покарання за протидію представникам влади під час виконання ними передбаченими законом обов'язків або примушування до виконання незаконних дій, поєднане з вбивством, спричиненням тілесних ушкоджень або вчинення насилля над представником влади. Такі діяння каралися розстрілом, а за наявністю пом'якшуючих обставин – від двох років позбавлення волі зі строгою ізоляцією³.

КК УСРР 1927 р. мав такі самі положення, що й кодекс 1922 р. Так у главі II КК УСРР 1927 р. було зазначено, що злочином проти порядку управління визнається діяння, направлене на порушення правильного функціонування органів управління чи народного господарства, пов'язане з опором чи невиконанням законів радянської влади, перешкодження діяльності її органів та інші дії, що посягають на авторитет влади, вчинене без контрреволюційної мети. До таких злочинів належали ті ж самі злочини, що були закріплені в КК УСРР 1922 р., що ми зазначали раніше. Однак в кодексі 1927 р. було передбачено кваліфікуючі ознаки злочинних діянь. Так, опір представнику влади поділявся на два види: 1) простий – не пов'язаний з насильством та 2) кваліфікований – поєднаний з вбивством, нанесенням тілесних ушкоджень або вчинення насилля над представником влади. Необхідно зазначити, що в кодексі 1927 р. застосовується поняття «опір органам влади» замість поняття «опору законам радянської влади» зазначеного у кодексі 1922 р. О. М. Трайнін зазначав, що злочином проти порядку управління є винне посягання на представників органів влади, що викликають ослаблення її сили й авторитету⁴.

В 1960 р. було прийнято новий Кримінальний кодекс УРСР, який по іншому встановлював кримінальну відповідальність за злочини проти авторитету влади та порядку управління. Злочинні посягання, які були визначені в КК УСРР 1927 р. було розділено на різні злочини та виділено в окремі статті КК УРСР 1960 р. Такими статтями є ст. 53 «Посягання на життя державного діяча», ст. 188 «Опір представнику влади чи представнику громадськості, який охороняє громадський порядок», ст. 190 «Погроза або насильство щодо службової особи, громадського працівника або громадянина, який виконує громадський обов'язок»⁵.

Що стосується кримінально-правової охорони службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, то найдоцільнішим є положення ст. 190 «Погроза або насильство щодо службової особи, громадського працівника або громадянина, який виконує громадський обов'язок». Так, відповідно до зазначеної статті, погроза вбивством, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна шляхом підпалу щодо службової особи або громадського працівника, застосована з метою припинити службу чи громадську діяльність або змінити її характер в інтересах того, хто погрожує, або така ж погроза відносно громадянина у зв'язку з його участю в запобіганні та присіканні злочинів і порушень громадського порядку, карається позбавленням волі на строк до одного року, або висланням на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до одного

¹ Конституція Української соціалістичної радянської республіки 1919. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>>. (2019, лютий, 01).

² Усенко, І.Б. (2007). Кодифікаційні роботи в УСРР, перша кодифікація українського радянського законодавства. *Енциклопедія історії України*. Київ: В-во «Наукова думка», Т. 4.

³ Усенко, І.Б. (2007). Кодифікаційні роботи в УСРР, перша кодифікація українського радянського законодавства. *Енциклопедія історії України*. Київ: В-во «Наукова думка», Т. 4.

⁴ Трайнін, А.Н. (1927). *Уголовное право. Особенная часть*. Москва.

⁵ *Кримінальний Кодекс УСРР 1960*. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html>. (2020, березень, 25).

року. У випадку нанесення легкого тілесного ушкодження, побоїв чи вчинення інших насильницьких дій щодо службової особи або громадського працівника у зв'язку з його службовою чи громадською діяльністю, а так само відносно громадянина у зв'язку з його участю в запобіганні та присканні злочинів і порушень громадського порядку, то воно карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до одного року¹.

До 2001 р. на території вже незалежної України з її новими законами діяв Кримінальний кодекс УРСР 1960 р., а 05 квітня 2001 р. у було прийнято новий Кримінальний кодекс України, який закріпив норму, яка охороняє діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок у ст. 350 КК України «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок» в розділі «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів».

Зазначена стаття має три частини: 1) погроза вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним способом щодо службової особи чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок, застосована з метою припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує, карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років; 2) умисне нанесення побоїв або заподіяння легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення таких дій щодо їх близьких, караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк; 3) умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження службовій особі або громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення такої дії щодо їх близьких, караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Висновки. Проаналізувавши положення ст. 350 КК України можна зазначити, що кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння спочатку охоплювалася відповідальністю за інші суміжні злочини і тільки з часом у процесі розвитку кримінального законодавства зазначена норма була визначена окремо та нормативно закріплена. Кримінально-правова охорона їх діяльності в різні періоди розвитку права, залежала від різних чинників: пріоритет охорони захисту державних службовців, специфіка способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб та ін. Розглянуто теоретичні та правові аспекти закріплення такої відповідальності в законодавстві, що діяло на землях сучасної України та обґрунтовано власні підходи щодо періодизації розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainskoi sotsialistychnoi radianskoi respubliki 1919* [The Constitution of the Ukrainian Socialist Soviet Republic]. *Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>>. (2019, February, 01). [in Ukrainian].
2. *Kryminalnyi Kodeks USRR 1960* [Criminal Code of the Ukrainian SSR 1960]. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html>. (2020, March, 25). [in Ukrainian].
3. Kuznetsov, V.V., Savchenko, A.V. (2011). *Kryminalne pravo Ukrainy: pytannia ta zadachi dlia pidhotovky do vstupnykh, semestrovnykh ta derzhavnykh ekzameniv: navchalnyi posibnyk* [Criminal Law of Ukraine: Questions and Tasks to Prepare for Entrance, Semester and State Exams: A Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
4. *Novoe ugovnoe ulozhenie, Vysochajshe utverzhdennoe 22 marta 1903 g.* [New Criminal Code, Highest Approved March 22, 1903] (1903). Saint Peterburgh: Izd. V. P. Anisimova. [in Russian].
5. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: u 3-kh tomakh* [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania: in 3 volumes] (2003). Odesa: Yurydychna literatura, Vol. I. [in Ukrainian].
6. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: u 3-kh tomakh* [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania: in 3 volumes] (2003). Odesa: Yurydychna literatura, Vol. II. [in Ukrainian].
7. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: u 3-kh tomakh* [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania: in 3 volumes] (2004). Odesa: Yurydychna literatura, Vol. III. [in Ukrainian].
8. Trajnin, A.N. (1927). *Ugovnoe pravo. Osobennaja chast'* [Criminal law. Special part]. Moscow. [in Russian].

¹ *Кримінальний Кодекс УСРР 1960*. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html>. (2020, березень, 25).

9. *Ulozhenie o nakazaniyah ugovovnyh i ispravitel'nyh* [Criminal and Correctional Code] (1845). Saint Peterburgh: Tip. 2 otd-nija sobstv. e. i. v. kanceljarii. [in Russian].
10. Usenko, I.B. (2007). Kodyfikatsiini roboty v USRR, persha kodyfikatsiia ukrainskoho radianskoho zakonodavstva [Codification works in the USSR, the first codification of the Ukrainian Soviet legislation]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History]. Kyiv: V-vo «Naukova dumka», Vol. 4. [in Ukrainian].
11. Khrestomatiiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk u 2 tomakh [Readings on State History and Law of Ukraine: a 2-volume textbook] (1997). Kyiv: Vyd-vo «In Yure», Vol. 1. [in Ukrainian].
12. Yakovliv, A. (1949). *Ukrainskyi kodeks 1743 roku «Prava, po ktorým sudytsia malorossiiskii narod»: yoho istoriia dzherela ta systematychnyi vyklad zmistu* [The Ukrainian Code of 1743 "Rights under which the Russians are judged": its source history and systematic presentation of the content]. Miunkhen: Zahrava. [in Ukrainian].